

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

УДК 343.365:343.237(091)(477)"11/19"

Беніцький А.С.,
кандидат юридичних наук,
доцент

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ НОРМ ЩОДО ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ ТА СПІВУЧАСТІ У ЗЛОЧИНІ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1588 Р.

У статті досліджено норми Литовського Статуту 1588 р., які передбачають відповідальність за приховування злочину, недонесення про злочин, потурання та спільну участь у злочині. Визначено вплив Литовського Статуту 1588 р. на розвиток кримінального права на території Гетьманщини.

Ключові слова: приховування злочину, недонесення, потурання, співучасть у злочині, Литовський Статут 1588 р.

Після підписання представниками Великого князівства Литовського та Королівства Польського (Корони Польської) в 1569 році Люблінської унії була утворено Річ Посполиту. Вона складалася з об'єднаних земель Королівства Польського та Великого князівства Литовського. Після утворення Речі Посполитою на території Київського, Волинського, Подільського та Брацлавського воєводств, які відійшли до Королівства Польського продовжував діяти Литовський Статут 1566 року. Треба зазначити, що до складу Малопольської провінції Королівства Польського входили й інші землі, населені українцями. Ці землі ввійшли до складу Корони Польської ще наприкінці XIV століття, і з них були утворені Руське, Белзьке воєводства, які входили в Малопольську провінцію. На території цих воєводств Литовські Статуту не мали поширення.

У 1588 році було прийнято новий Статут, дія якого була поширена на воєводства Великого князівства Литовського. Після утворення у другій половині XVII століття Гетьманщини цей Статут набув поширення на всіх полкових землях Лівобережної України, які входили до її складу. Тому цей документ становить науковий інтерес для дослідження розвитку інституту причетності до злочину та співучасті у злочині на землях України. У літературних джерелах Литовський Статут 1588 року іменують Новим Статутом.

Литовський Статут 1588 р. був предметом

досліджень дореволюційних та радянських учених, таких, як: М.Ф. Владимирський-Буданова, С.О. Бершадського, Г.В. Демченко, О.Ф. Кістяковського, Ф.І. Леонтовича, Н. Максименко, І.О. Малиновського, М.С. Таганцева, К.І. Яблонського та ін. Крім того, положення цієї правової пам'ятки розглядалися у сучасних роботах: Д.І. Любченко, С.Г. Ковальнової, П.П. Музиченко, П.Л. Фріса та інших відомих вчених.

У Литовському Статуті 1588 рр. визначалися форми причетності до злочину, вирізнялися деякі ознаки співучасті, а також окремі його форми, указувалося на різновиди співучасників, зверталась увага на диференціацію відповідальності співучасників залежно від міри їх участі в злочині, тощо.

Так, цікаво зазначити, що артикулом 18 розділу I Литовського статуту 1588 року [5, с. 58] закріплювався принцип індивідуальної відповідальності: "не повинен ніхто ні за кого терпіти, тільки кожний сам за себе" [5, с. 58]. Відповідальність за злочин ніс лише його учасник або той, хто був причетний до вчинення злочину. Родичі, інші особи або громади до кримінальної відповідальності не притягувалися.

Литовський статут 1588 року виокремлював деякі форми організації учасників злочину, такі як "квалт", "наїзд" та ін. Наприклад, артикулом I розділу XI закріплювалося: "хто б на чий дім шляхетський..., насильно здійснив наїзд або напав..." [5, с. 267].

У правових документах Речі Посполитої вживаються інші терміни, які позначають організовані групи: "свавільні купи", "скопища свавільних людей" та ін. 2 липня 1618 року король видав Універсал до жителів Київського воєводства, який приписував гетьманові "розганяти військом свавільні купи..." [1, с. 256]. У королівському універсалі від 14 березня 1643 року властям Волинського воєводства наказувалося розганяти "свавільні купи", котрі утворювалися з людей, підданих "кримінальним декретам"[1, с. 387-389]. 23 серпня 1634 року було видано королівський універсал до "урядників гродських і земських, що наказував їм розганяти й піддавати відповідальності скопища свавільних людей, що склалися з людей, завербованих Королем у військо в різні часи й потім розпущених по домівках" [1, с. 347-349]. Під "свавільними купами" та "скопищами свавільних людей" розумілися незаконні збройні групи, які займалися розбоями й насильством у Речі Посполитій.

Литовський Статут містив норми про груповий злочин. Згідно з артикулом 29 "Якби декілька персон шляхетських у вбивстві одного шляхтича були звинувачені" розділу XI передбачалося: "... якби декілька персон шляхетських у вбивстві одного шляхтича звинувачені були, і те вбивство трапилося б не при квалтівному наїзді або нападі на дім шляхетський або на господу, і не в розбою... А ті помічники його, на яких також нарівні сторона присягнула, скільки їх буде, мають головщизну сто кіп грошей платити і в ув'язненні..." [5, с. 286].

Привертає увагу та обставина, що Новий Статут на відміну від Литовського Статуту 1529 року за групове вбивство карає всіх співвиконавців. Розглядана норма Нового Статуту містить правило, відповідно до якого за кожного загиблого має бути страчений один винний: "... А буде вбито двох, трьох чи декілька їх осіб шляхетських, за кожного шляхтича особа шляхетська має смертю покарана бути..." [5, с. 286]. Разом із тим на відміну від Старого Статуту зазначена норма Нового Статуту не зобов'язує встановлювати безпосереднього виконавця вбивства. Смерті підлягає той співвиконавець, котрого визначить потерпіла сторона: "... тоді один з них, якого на смерть обере і присягне, має смертю покараний бути..." [5, с. 286].

Між тим, слід не погодитись с Д.І. Любчен-

ком, який вважає, що згідно з артикулом 29 розділу XI Статуту 1588 р. головний виконавець, як правило, визначався жеребкуванням [3, с. 138].

Норми Литовського Статуту 1588 р. такого порядку не передбачають. Положеннями артикулу 29 було закріплено правило: за одного вбитого шляхтича страчувався один шляхтич – учасник убивства. Родичі вбитого ("сторона, що скаржитися") мали визначити серед учасників вбивства особу, яку слід стратити. Цією особою міг бути будь-який учасник групового вбивства, як той, що був організатором чи активним учасником злочину, так і той, що виконував другорядну роль у спричиненні смерті потерпілому. Яким чином потерпіла сторона повинна була визначити особу, яку слід стратити, у Литовському Статуті 1588 р. не було визначено.

Норми про груповий злочин містить також артикул 39 "Про покарання людей простого стану за вбивство шляхтича" розділу XI Нового Статуту: "... якби люди простого стану... вбили шляхтича або шляхтянку, тоді скільки їх законно буде звинувачено стороною, що скаржитися перед судом... мають всі смертю покарані бути" [5, с. 292].

Слід зауважити, що за Новим Статутом люди "простого стану" несли підвищену відповідальність в порівнянні зі шляхтичами. Артикул 29 Нового Статуту встановлював смертну кару лише одному співвиконавцеві за одного убійного. Разом із тим артикул 39 передбачає певні обмеження в застосуванні смертної кари до винних у вбивстві: "... Проте і таких людей простих більше трьох за одну голову шляхетську покарано бути не має. Це має так розумітися про вбивство, скоєне під час сварки. А якби люди простого стану, умисно квалтом на дім чи господу шляхетську наїхавши або на дорозі умисно перестрівши, шляхтича вбили... ті всі, на кого сторона присягне, смертю покарані бути мають" [5, с. 292].

Артикулом 14 розділу XIV Нового Статуту було передбачено смертну кару кільком співвиконавцям у вчиненні повторного викрадення: "... А замість нав'язки за обидва випадки такого злочинства той злодій, або і декілька їх, мають смертю покарані бути" [5, с. 339].

У деяких нормах Литовського статуту 1588 року перелічуються різновиди учасників злочину, серед яких можна було б назвати: "зло-

чинців", "квалтівників", "помічників", "таких, хто переховує", "хто умисно відправив кого...", "хто б на чий маєток... наїхав або наслав..." та ін. Ознаки вказаних осіб у ряді випадків збігаються з характеристикою виконавця, організатора, пособника й підбурювача. Цим документом установлювалася різна міра відповідальності для тих, хто організував, керував і брав безпосередню участь у вчиненні злочину, і тих, хто сприяв його вчиненню.

Диференціація відповідальності простежується в пособників, організаторів і керівників злочинів, що знайшло відбиття в статті 1 розділу XI Литовського статуту 1588 року. Так, наприклад, смертна кара встановлювалась як для організаторів чи керівників ("квалтівників"), так і для інших учасників ("помічників") нападу на володіння шляхтича, якщо кому-небудь із потерпілих було заподіяно смерть. У разі, коли хтось зазнав поранення внаслідок нападу, то "помічники" піддавалися позбавленню волі, а "квалтівники" каралися смертю.

Статут установлював відповідальність для пособників, які безпосередньо не брали участі у вчиненні злочину, за яке наставала смертна кара, але надали допомогу в його скоєнні. Так, статтею 38 ("Якби у злочині ніхто нікому не допомагав") розділу XI Литовського статуту 1588 року передбачено, що "якби хто, умисно відправляючи кого на вбивство чи на який інший злий вчинок, за що смертю карають, допоміг кінями, зброєю, людьми або грошима, і був би про те до суду позваний..." [5, с. 291].

Стаття 43 розділу XI Литовського статуту 1588 р. установлював рівну відповідальність для тих, хто безпосередньо брав участь у нападі на чий-небудь володіння, і тих, хто лише організував злочин: "...хто на чужий маєток, чи на село, чи на людей сам насильницький напад вчинив, або, наславши..." [5, с. 295].

Крім того, рівну відповідальність виконавця й пособника було передбачено статтею 31 розділу IV Нового Статуту, яким установлювалось: "... І якби хто будь-якого стану таким свавільним був, що в'язня з замку або двора нашого з ув'язнення або теж вже виданого на смерть десь на вулиці або на дорозі насильно відбив або ката при такому в'язні вбив, а не був би відразу на такому учинку спійманий, тоді такий, будучи до нас, Господаря, на рок остаточний позваний сам

і з помічниками своїми, як бунтівники і порушники права посполитого, на горло і позбавленням честі карані бути мають..." [5, с. 142].

Між тим, слід зазначити, що поняття "помічники", уживаного в цій нормі, треба трактувати широко. Під ними можна розуміти: 1) осіб, котрі безпосередньо не брали участі у звільненні засудженого й убивстві ката, але надавали знаряддя й засоби злочину, а також іншим способом сприяли вчиненню злочину; 2) осіб, які були співвиконавцями вчинення злочину.

Тому можна погодитися з І.А. Малиновським, який вважає, що "помічниками" в Литовських Статутах називаються особи, діяльність яких обмежується порадами або діями, що передують злочину й полегшують його вчинення [4, с. 45].

Разом і з тим Новий Статут виділяє головного учасника злочину: "хто будь-якого стану таким свавільним був". Під такою особою мався на увазі той, хто організував і брав активну участь у звільненні ув'язненого.

Розділи I (стаття 25), X (стаття 1), XI (статті 17, 43) Литовського статуту 1588 р. передбачали відповідальність за підбурювання до злочину. Так, статтею 17 "Про вбивство або поранення зрадливим підступним способом" розділу XI Литовського статуту 1588 р. передбачалось: "Хто б кого, таємно, без сварки, а мовчки, зрадливо і підступно, вночі або і вдень вбив... тоді і сам той, хто спрямовував [на злочин], і той, хто те вчинив, покарані бути мають" [5, с. 278].

Розділи XI (статті 36 – 37) і XIV (стаття 23) Литовського статуту 1588 року передбачали відповідальність за переховування злочинця, а також предметів і майна, здобутих злочинним шляхом, тощо [5, с. 290-291, 343].

Згідно з статтею 36 ("Хто б злочинців, розбійників, злодіїв явних, людей виволаних у себе в домі переховував") розділу XI Литовського статуту 1588 року відповідальність наставала в разі "...якби хто з підданих наших людей підозрілих, злочинців, розбійників явних, виволанців яких-небудь або за щось засуджених судом до смерті переховував, знаючи про таке засудження... у домі або маєтку своєму переховував або за слугу його у себе тримав..., або теж і речі злодійські свідомо використовував..." [5, с. 290]. Відповідальність для тих, хто переховував злочинця, наставала така ж сама, як і для тих, кого

вони переховували: "...тоді такий має бути покараний, як і той злочинець або виволанець, або засуджений, якого він у домі переховував..." [5, с. 290].

Схоже положення застосовувалося за придбання краденого. Так, наприклад, у листопаді 1590 року до смертної кари ("горлом каран") було засуджено житомирським міським судом Ювка за купівлю крадених коней. У ході судового розгляду було встановлено, що Ювка завідомо знав про те, що придбані ним коні були викрадені володимирськими міщанами Волинського воєводства: "... вон ведал, иж конь был краденый, а купил того его у вечери, ночным обычаем, ... неслушно, не так яко ся межи людьми добрыми заховует" [2, с. 211-214].

Литовський Статут передбачав відповідальність за переховування не тільки злочинців, а також і бродяжників. Згідно з артикулом 24 ("Про лезних людей і про тих, які, будучи без служби і неосілими, до міст наших господарських, князівських і панських приходять") розділу XII Литовського Статуту 1588 року відповідальність наставляла в разі "...таких, які без служби живучи і ніякою роботою не бавляться, у картярстві і п'янстві час свій травлять, ніде їх жодний вряд не має, але таких, кожного стану, після першого і другого попередження, за третім разом... наказувати... А господар, який би у домі своєму після заборони і попередження врядового такого переховував, повинен буде врядові своєму штрафу дві копи грошей заплатити"[5, с. 320-321].

І.А. Малиновський уважав, що артикул 13 ("Хто би злодія викритого, відомості про нього маючи, у себе в домівці переховував") розділу XIV Литовського статуту 1588 року передбачав відповідальність за приховування злочину [4, с. 50]. У цій нормі зазначалося: "... якби хто злодія, викритого у домівці своїй або у маєтку своєму, відгороджуючи домом, ховав або мешкати допустив, чи явного злодія від шибениці своїми грошима відкупив, тоді такий кожний... Таким же чином, якби кому злодія, судом викритого, на смерть видано, а він би не скарав, а потім би кому-небудь від того злодія шкода буде діятися, тоді той, хто того злодія відпустив, ... повинен буде ту всю шкоду сплатити і відшкодувати" [5, с. 338-339].

У наведеній нормі передбачається відпові-

дальність винного не за саме переховування злочинця, а за "шкоду", яку заподіювала переховувана особа на волі. Тому вважати, що в артикулі 13 містяться ознаки переховування злочинця, навряд чи буде правильно.

Крім того, ця думка І.А. Малиновського входить у суперечність із розумінням ним приховування злочину, у яке вчений вкладає будь-якого роду діяльність, спрямовану до переховування злочинця й до звільнення його від кримінальної відповідальності [4, с. 49].

Згідно з артикулом 37 ("Про кривди від слуг і які без служби мешкають, також від бояр і підданих") розділу XI Литовського статуту 1588 року відповідальність наставляла за бездіяльність особи, що призвело до втечі злочинця від правосуддя: "...якби чий слуга або врядник, або хто-небудь, без служби у когось мешкав би, вчинив кому квалт або вбивство і втік і у його пана позивачем був захоплений і викритий, а він [пан], правосуддя з ним не вчинивши або видати його не бажаючи, незважаючи на заборону, його упустив, тоді той пан, і шкоду має платити..." [5, с. 290-291].

Відповідно до артикула 23 ("Про жінок і дітей, які вживали речі крадені") розділу XIV Литовського статуту 1588 року близькі родичі злочинця, наперед знаючи, що користуються викраденим, зобов'язані були відшкодувати завдану шкоду потерпілому, а за неможливості піддавалися позбавленню волі. При цьому до того, хто викрав майно, застосовувалася смертна кара за скоєне [5, с. 343].

За недонесення про злочин артикулом 17 "Про хорунжих, аби землян дома не залишали і [з війська] не відпускали" розділу II Литовського статуту 1588 року було передбачено відповідальність спеціального суб'єкта – військовослужбовця: "... якби який землянин вдома зостався, а хорунжий би того перед гетьманом не повідав і приховав, а те на нього було б доведено, що то навмисно вчинив, тоді такий хорунжий посаду свою, хорунжество, втрачає" [5, с. 77].

Ознаки потурання злочину вбачаються в артикулі 36 розділу III Нового Статуту: "... Якби за дозволом або за недоглядом самого вряду нашого, тобто воєвод, ... інші міри, всупереч цій установі піддані наші на кривду чию вживали, тоді такий вряд від скривдженого позволю нашою до вряду позваний, і за правом винним був би

визнаний, сам такому ж покаранню..." [5, с. 106].

Для Литовського Статуту 1588 р. було характерним установлення різного ступеня відповідальності для учасників злочину. Бралась до уваги ступінь участі винної особи у скоєному злочині. Так, головні винуватці злочину, до яких відносили безпосередніх виконавців і організаторів злочину, несли більш високу відповідальність, ніж інші учасники злочинів. Особи, які надавали головним винуватцям допомогу в скоєнні злочину, недоводителі про злочин та потурачі злочину несли, як правило, меншу відповідальність за скоєне.

Однак при здійсненні найбільш небезпечних злочинів, передбачених Литовським Статутом 1588 р., причетні до злочину особи несли завжди рівну з виконавцями та іншими учасниками злочину відповідальність. Відмінність могла полягати лише в застосуванні до винних виду страти: замість кваліфікованої страти могла бути застосована проста страта. Так, особа, яка знала про готування до злочину проти монаршої особи або до державної зради, але не повідомила про це органи влади несли таку ж відповідальність, як і співучасники перелічених злочинів. Крім того, особи, які надавали притулок для укриття злочинців від погоні або купували майно, здобуте злочинним шляхом, несли підвищену відповідальність. До них, як правило, застосовувалися такі ж види покарання, як і до винних у предикатному злочині.

А.С. Беницкий

Правовой анализ норм относительно прикосновенности к преступлению и соучастия в преступлении по Литовскому Статуту 1588 г.

В статье исследованы нормы Литовского Статута 1588 г., предусматривающие ответственность за укрывательство преступления, недонесение о преступлении, попустительство и совместное участие в преступлении. Определено влияние Литовского Статута 1588 г. на развитие уголовного права на территории Гетманщины.

Ключевые слова: укрывательство преступления, недонесение, попустительство, соучастие в преступлении, Литовский Статут 1588 г.

A. Benitsky

The legal analysis of Statute of Lithuania of 1588 relating to involvement in crime and complicity in the crime

In this article, we studied the rules providing responsibility for the concealment of the crime, misprision, the connivance and complicity in the crime in accordance with the Lithuanian Statute of 1588. We also determine the influence of the Lithuanian Statute of 1588 on the development of criminal law in the Hetman state.

Keywords: concealment of a crime, misprision, connivance, complicity in crime, Statute of Lithuania of 1588.

Література

1. *Архив* Юго-западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 3 Акты о казаках (1500 – 1648 гг.) / [под ред. В. Б. Антоновича]. – Т. I. – К., 1863. – 553 с.

2. *Архив* Юго-западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Ч. 6 Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в XVI – XVIII веке (1498 – 1795 гг.) / [под ред. К. Е. Козловского]. – Т. 1. – К., 1876. – 775 с.

3. *Любченко Д. І.* Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.01 / Д. І. Любченко; Академія праці і соціальних відносин федерації професійних спілок України. – К., 2005. – 204 с.

4. *Малиновский И.А.* Учение о преступлении по Литовскому Статуту / И. А. Малиновский. – Киев : Тип. Императорского Университета Св. Владимира. – 1894. – 232 с.

5. *Статуты* Великого князівства Литовського. У 3-х томах. Статут Великого князівства Литовського 1588 року: У 2 кн. – Кн. 2 / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Т. III. – Одеса : Юридична література, 2004. – 568 с.